

11. VAR ÄR BEVISTET?

De strömmade till London från alla Europas länder. Nykomlingarna bar denna gång inte sådana namn som Louis Philippe, Metternich och prins Wilhelm. Nu var skon på den andra foten. Från Italien kom Mazzini. Från Ungern kom Kossuth. Från Frankrike kom Louis Blanc. Från Tyskland kom Ruge och Marx och Engels — och sist men inte minst löjnant von Willich, chef för den badensiska revolutionsarmén. Från alla håll kom de i tiotal, hundratal, personer med mindre betydande namn eller utan namn alls.

De kallade sig "emigranter". Det läge de hade råkat i, kallade de emigration. De hade emigrerat av olika anledningar, några därför att polisen var efter dem, andra av fri vilja. De tillhörde olika politiska trosbekännelser, en del var demokrater, andra demokratiska socialister, andra antidemokratiska socialister, medan somliga inte själva visste vad de var. Alla var besegrade, men alla förnekade det. De medförde gårdagens aggr och antagonism — och morgondagens. Nästan alla var fattiga. Marx' fattigdom var för ögonblicket inte så värst påträngande. Hans mor hade för hans räkning grävt ett slag till i vad han alltid älskade att kalla "min förmögenhet" och sålt en del saker i Trier. Och goda vänner, som hade stannat kvar i Preussen och det övriga Tyskland, hade kunnat göra något för honom; särskilt var detta fallet med Lassalle som nu hade advokatpraktik i Düsseldorf. Lassalle hade med sex månaders fängelse erlagt priset för sin revolutionära verksamhet. Följaktligen såg han ingen anledning att resa sin väg, utan han återvände till sin cause célèbre, grevinnan Hatzfeldts skilsmässaomål. Han lyckades samla ihop en del pengar för sin landsflyktiga revolutionära kumpan, så att Marx under några månader framåt hade något att leva på. Men det mörknade vid horisonten, stormen var i annalkande.

Det mörknade också över hans hem: Jenny Marx födde sitt fjärde barn, en son nummer två, och den frukt som hade mognat inom henne

under revolutionens tunnult var svag. "Eftersom det är oerhört dyrt med ammor här", skrev hon, "beslöt jag att amma den lille själv trots mitt svåra onda i bröstet och ryggen. Men den stackars ängeln insöp så mycket sorger med mjölken att han dag och natt låg och jämrade sig i häftiga smärtor. Sedan han kom till världen har han inte sovit en enda natt i sträck utan på sin höjd ett par tre timmar. Nu har han fått häftiga krampanfall så att han hela tiden svävar mellan liv och död. När han får ett sådant anfall, suger han så hårt att bröstvärtan går sönder och börjar blöda och det händer ofta att blodet rinner in i hans lilla mun."¹ Det var en blek sol som lyste in i de tre möblerade rum i Chelsea, där familjen Marx bodde med sina fyra barn och sin pigga Lenchen Denuit.

Även på den journalistiska horisonten mörknade det. Den tyska tidning som Marx hade tänkt starta i London, krympte ihop till en månads-tidskrift. En förläggare i den fria tyska staden Hamburg erbjöd sig att ge ut den — under förutsättning att Marx skaffade kapital. Ett prospekt sändes ut där tidningen erbjöds gratis åt dem som ville teckna en aktie på 50 francs. Prospektet omtalade också att den nya månads-tidskriften skulle upprätthålla *Neue Rheinische Zeitung*s traditioner under pausen mellan revolutionerna. Men det var inte stort kapital de lyckades få ihop. När Marx och Engels redigerade det första numret, förstod de att pausen mellan revolutionerna måste bli kort om tidskriften skulle klara sig. Utsiktarna att "göra affärer" i London som politiska journalister — eller tidningsutgivare — blev mer och mer osäkra.

Och det mörknade också över Great Windmill Street som i Marx' planer figurerade som högkvarter för det osynliga kungarike han tänkte skapa under pausen mellan revolutionerna. Där huserade de tre organisationer, vilkas ledande själ han var och som han betraktade som språngbräde för sin triumferande återkomst till Tyskland. Här sammanträdde kommittén för hjälp åt tyska flyktingar som var medelpunkten för alla emigranterna från Tyskland. Här sammanträdde "arbetarnas bildningsförbund" som var samlingsplatsen för de emigrerade proletärerna. Och här sammanträdde först och främst det gamla goda "kommunistiska förbundet" som var något annat och mer än enbart en institution för emigranter.

Den "diskretionära makt" varmed förbundet på våren 1848 hade utrustat Marx personligen, hade nu utgått. Åter fungerade London-filialens styrelse som medelpunkten för förbundets alla filialer. London-styrelsen kontrollerade sålunda de hemliga kommunistiska celler som Marx hade

lämnat efter sig i Tyskland. Det var särskilt viktigt. Marx hade gjort sig stor möda att reorganisera London-styrelsen så att den blev så fast som möjlig. Han hade haft tillfredsställelsen att kunna förmå löjnant von Willich att inträda. Denne populäre revolutionskrigare var onckligen ett värdefullt tillskott. Så småningom började det emellertid förefalla som om löjnanten var en aning för populär.

Willich, strategen, började bli mer omtyckt i kommunistiska förbundet än Marx, vetenskapsmannen. Det visade sig också att Willich inte var en så lätthanterlig jäsigare som Marx hade trott. Gång på gång framförde han egna idéer, och det hände att han gjorde det mitt i synen på ledaren. Marx hade otvivelaktigt all anledning att vara irriterad. Det försiggick någonting emot honom. Hans auktoritet i centralstyrelsen höll på att undergrävas. Det förekom liknande oroande episoder i de andra institutioner som höll till på Great Windmill Street. Ruge och hans grupp rikade en intellektuell attack mot arbetarnas bildningsförbund. Marx upptäckte hos många av medlemmarna "borgerligt-demokratiska inflytelser".² Han blev tvungen att återgå till de drastiska metoder varmed han hade behandlat kättarna i Bryssel och Paris — "exkommunikationer och förbannelser", som Proudhon kallade dem. Snart blev det en del utslutningar och massutrensningar.³ Men de tycktes bara frambringa en ny skörd av kättare. Marx kände sin makt och prestige hotad i alla institutionerna på Great Windmill Street.

1850 urladdade sig på en gång alla åskmoln som hade hopat sig och haglet slog totalt ner grödan på hans fält.

De få ax som ännu innehöll ett guldorn piskades till marken. Lassalle i Disseldorf, Freiligrath i Köln, Jennys mor i Kreuznach — ja, faktiskt alla som Marx fört kunnat vänta hjälp av — fann att deras resurser var uttömda. Det kom en dag när familjen Marx var skyldig för hyran och hade räkning i varenda butik i kvarteret.

I Berlin nådde Ferdinand Otto von Westphalen vid denna tid ställningen som preussisk inrikesminister. I London var ministerns syster i fara att få sina möbler beslagtagna av husvärden. "Mime Jenny Marx, née baronesse de Westphalen"⁴ som Marx något fritt hade låtit trycka på hennes visittkort, kördes ut från sin lägenhet. "Två exekutionsbejantier kom in och antecknade allt vad vi hade, sängar, kläder, allting, till och med lillans vagga och småflickornas leksaker så att barnen grät bittert. Exekutionsbejanterna hotade att komma och hämta sakerna om två timmar. Om det hade hänt, så hade jag måst ligga på golvet med mina vär-

kande bröst och med mina frysande barn bredvid mig."⁵ En ung man vid namn Schramm, som höll fast vid Marx som en trofast pudel, lyckades i sista ögonblicket uppbära pengar till hyran — och medan "en folkmassa på två-tre hundra personer, hela populäsen i Chelsea, samlades utanför", lastade familjen Marx sina världsliga ägodelar på en kärta och beredde sig att flytta. Men det gick inte så lätt. Apotekaren, bagaren, slaktaren och mjölkbudet infann sig med sina räkningar. Marx måste köra till pantbanken med sitt pick och pack. När allting var pantsatt och alla skulder betalda, hade familjen Marx varken pengar eller ägodelar.

Ingen husvärd ville ta emot en familj med ett sjukt barn. En tysk hotellvärd på Leicester Street gav dem knötande ett tillfälligt uppehåll. Därifrån flyttade de till en av Londons fattigaste stadsdelar, Soho, där de hade fått tag på två möblerade rum. I detta kyffe, där sju personer var instuvade, låg det sjuka barnet skrikande och vältrande sig i krampanfall. Det dog knappt ett år gammalt. Jenny Marx var redan i de sista månaderna av en ny grossess, för femte gången under det sjuåriga äktenskapet. Och fortfarande hade de inga pengar.

Även tidningen fick en hård födelse och ett kort liv. Varenda rad handlade om den revolution som just var förbi och den revolution som skulle komma. Ett seriebidrag satte Engels särskilt värde på. Många år senare lät han trycka om det i en broschyr med titeln "Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848—50" och betecknade det som "Marx' första försök att förklara en episod i samhällshistorien med hjälp av sina materialistiska teorier på grundval av den givna ekonomiska situationen".⁶ Artikelserien handlade om 1848 års händelser i Frankrike. Under dagarna omedelbart efter junikuppen hade Marx skyndat sig att tolka händelserna på sitt sätt. Nu tog han itu med uppgiften grundligare och mera övervägt. De levande fakta trängdes in i "vår teori".⁷ Prokrustesbädd och sågades till så att de passade fint. Därmed inleddes ett slags litteratur som med tiden skulle komma att massproduceras. Varje tänkbart kapitel av den äldre och nyare tidens historia underkastades längre fram samma slags behandling. Det "första försöket" blev aldrig överträffat.

Men Tyskland liksom det övriga Europa var trött på revolutionen. Den hade misslyckats, det kunde man inte komma ifrån. Och nu ville man inte höra talas om den längre. De revolutionära kampanjerna begränsades nu till en enda, i det man krävde att likvideringen skulle ske på ett

liberalt och civiliserat sätt. Och i detta fall väckte Marx' tidning längtifrån något intresse utan tvärtom direkt antagonism.

Kampanjen hade fått en symbol i den enkla poeten Gottfried Kinkel, som hade tagits till fånga i en av de sista sammanstötningarna och av en krigsrätt ådömts livstids fängelse. Namnet Kinkel kom att representera alla som enligt den rådande opinionen hade blivit för hårt behandlade. I hela Tyskland uppstod en stark rörelse för att få Kinkel frigiven. Den ädle skalden, som för evigt begravts bakom fängelsemurarna, blev hjälpen i en romantisk legend. Vilken ond ande förmådde Marx att angripa den olycklige fången? Vilken obehärskad impuls förmådde honom att ta upp det försvartal som Kinkel ett år förut hade hållit och avslöja den motståndande sanningen att den olycklige mannen, för vilken det gällde liv och död, hade använt ord och antydningar som hade en viss klang av ödmjukhet?

Det fanns ingen rimlig mening i att gräva upp detta nu. Emigranterna i London blev förargade på Marx. Även Freiligrath i Köln och Lassalle i Düsseldorf, som ärligt hade försökt samla prenumeranter åt Marx, fann att deras ansträngningar strandade på hans eget uppträdande. Tidningen kom ut med fem nummer. På hösten 1850 dog den. Det var det fjärde journalistiska företaget under Marx' namn — och det fjärde som sprack efter några månader. Vilade det inte en förbannelse över allt vad han företog sig?

Men viktigare saker störtade samman kring honom på hösten 1850. Hans auktoritet på Great Windmill Street hade sjunkit med oroväckande fart, tills han slutligen själv blev föremål för en revolution. Karl Marx sparkades ut från sin domän på Great Windmill Street.

Han såg det nalkas. Men han kunde inte ta tjuren vid hornen, ty ingenting påtagligt inträffade. Ingenting hade inträffat utom att lojnhant von Willich otvivelaktigt vann mer och mer sympati bland medlemmarna. "En fast, kallblodig, skicklig, klarsynt, stridbar man",⁷ hade Engels kallat honom. "Den där odågan Willich, den där åsnan med fyra horn",⁸ hette det nu från Marx, vilket emellertid inte hindrade att man på Great Windmill Street fäste sig mer och mer vid Willich och mindre och mindre vid honom. Det var naturligtvis medlemmarnas fel. "Vi kommer aldrig att bli populära hos den demokratiska massan eller den röda pöbeln eller ens den kommunistiska pöbeln",⁹ skrev Engels. Men de var beroende av denna massa.

Vad ville då massan? Å, Marx förstod mycket väl vad de viskade om honom, vilka anmärkningar de gjorde om hans karaktär! De kallade honom och hans anhängare "svavulgängel" som överallt "sådde splittringens frö".¹⁰ Det värsta var att de förnekade hans rätt till ledningen. Vem tror han att han är? Frågade de. Är han inte en notoriskt misslyckad figur? Har inte kommunistiska förbundet lidit de pinsammaste nederlag under hans ledning? Har han inte alltid haft fel i sina idiotiska försökningar, som han har förgyllt med vetenskapsens namn? Har en enda av de händelser inträffat, som han alltifrån Manifestets tid sagt sig kunna förutsäga med osviklig precision?

Marx grep till storsläggan mot sina kritiker. Han skrev en "Adress från centralstyrelsen till förbundet", läste upp den på ett sammanträde och lät sända avskrifter till alla celler. Vem vågade säga att han, Karl Marx, hade haft fel i någon punkt? "Förbundet", sade han, "har skött sig med heder under de två revolutionsåren. Dess uppfattning av rörelsen, sådan den uttrycks i centralstyrelsens flygblad och Manifestet, har visat sig vara den enda riktiga. De förväntningar som uttalats i dessa dokument har till punkt och pricka uppfyllts."¹¹

Det var självhärskarord. Alla ideer hade visat sig korrekta, alla förutsägelser hade uppfyllts till punkt och pricka. Även den "omedelbart följande proletära revolutionen"? Ja, den också. Den stod alljämt för dörren. "I detta ögonblick är en ny revolution överhängande",¹² förklarade talaren. Och han tillfogade något nytt. Han proklamerade läran om "den permanenta revolutionen", för vilken under kommande år floder av bläck — och blod — skulle flyta. "Det är vår uppgift att göra revolutionen permanent, tills alla mer eller mindre bestående klasser har berövats makten, tills proletariatet har erövrat makten i staten och tills proletariets organisationer, inte bara i detta land utan i alla större länder i världen, har utvecklats så långt att någon konkurrens mellan proletariaterna i dessa länder inte längre kan förekomma."¹³

Ett ögonblick trodde han att han hade tämjat den "kommunistiska mobben". Det kom en inbjudan från Julian Harney. Denne charist-ledare, som Marx vid sitt första besök i England hade funnit alltför lite radikal, var nu mer än tillräckligt radikal. Han föreslog ett kommunistiskt världsförbund. Han ville att Marx och Engels och Willich skulle gå med som representanter för tyskarna och några av Blancquis anhängare för fransmännen. Den internationella revolutionen skulle skötas av en generalstab bestående av engelsmän, fransmän och tyskar. Det var ett över-

väldigande projekt. Om Harney nödvändigt ville ha Willichs medverkan, så fick han väl det. En organisation bildades under namnet "The Universal Society of Revolutionary Communists". Blancs gamla formel om "proletariatets diktatur" togs upp i originalprotokollet liksom också Marx' nya teori om den "permanenta revolutionen". Under några dagar tycktes Marx flyta ovanpå mer än någonsin.

Men så fick han veta något som för hans misstänksamma hjärna ögonblickligen avslöjade de intriger som pågick mot honom. Strategen Willich hade utan Marx' vetskap legat i korrespondens med några av de tyska cellerna. Han hade instruerat dem i militär och strategisk teknik för den kommande revolutionen. Åha, på det viset! Nu var allting klart. Här förelåg beviset att denne intrigante före detta löjtnant var ivrigt sysselsatt med att beröva Marx hans ledarskap. Han arbetade i hemlighet på att göra sig till chef för den kommunistiska organisationen. Och kunde det vara annorlunda, han var ju officer! "Officerare", utropade Marx förbittert, "är alltid de farligaste när det gäller en revolution. Från Lafayette till Napoleon har de aldrig varit annat än bedragare. Man måste alltid ha dolk och gift till hands mot dem."¹⁴

Den motstöt, som han samlade sig till, krävde varken dolk eller gift. Han angrep Willich med vetenskapens vapen. Vetenskapligt, sade han, "är en ny revolution endast möjlig som en följd av en ny ekonomisk kris, även om båda är förubestämda att inträffa."¹⁵ Löjnantens instruktioner å andra sidan, förklarade han, behandlade revolutionen som om den enbart berodde på militära förberedelser. Han anklagade löjtnanten för att genom brist på vetenskaplig insikt provocera fram resningar, som kanske var förhastade och därigenom skulle vålla oberäknliga skador. Löjtnanten svarade att ingen klok människa längre trodde på de tomma, bombastiska försäkringar som Marx presenterade under vetenskaplig förklädnad. Marx replikerade att detta var ett uppenbart svek mot själva det väsentliga i kommunismen. Striden forlor att rasa med oförminskad häftighet.

Det var en artificiell strid. Ty oavsett en eventuell ekonomisk kris trodde båda parterna att den nya revolutionen var "omedelbart frestående". I första numret av sin tidskrift hade Marx rentav med vetenskaplig visshet förutsatt att revolutionen skulle utbryta "senast i augusti 1850".¹⁶ Nu var man framme vid augusti 1850 och han var foljaktligen tvungen att uppskjuta datum. Han räknade denna gång med 1851. Men det gjorde Willich också. I själva verket sammanföll deras upptätning

på denna punkt, och båda hade lika orätt. Liksom så ofta för försökte Marx ge ett skeen av teoretisk argumentering åt något som egentligen var ett rent personligt gräl. Men denna gång märkte folk det. Fler och fler övergav honom. "Willich har utökat sitt hederskompani med ytterligare några vana skurkar och strårvävar",¹⁷ menade Jenny Marx om utvecklingen i kommunistiska förbundet.

Vid denna tid anlände till London den andra av de båda löjtnanter som hade kommenderat "revolutionsarmén" i Baden. Han hade inte varit där mer än ett par dagar, förrän Engels överraskade honom med ett besök och bjöd ut honom på en pub. Där träffade de Marx — en ny bekantskap för nykomlingen — i sällskap med den trogne Schramm. Det serverades vin, ja vinet flödade. Och så kom ett förslag som något förbryllade den omissänksamme löjtnanten. "De vill ha mig till varje pris", skrev han till en bekant omedelbart efter detta samtal. "Jag förstår inte varför. Marx sade att de behövde ännu en militär fackman vid sidan av Willich för att upprätthålla jämvikten. Han frågade mig rent ut, om jag ville inträda i centralstyrelsen."¹⁸ Samtalet slutade med att Techow lovade att lämna svar om några dagar.

Först och främst skrev han emellertid till sin vän och skildrade sina intryck av Marx. De var livliga. Ty vid detta sammanträffande befann sig Marx i samma sinnesstämning som Heinen så ofta hade iakttagit på kaféet i Köln. "Först drack vi portvin, sedan bordeaux, slutligen champagne", berättade Techow. "Efter rödvinet var Marx plakat. Det var bra sållivida som han blev mycket mer öppenhet än han antagligen annars skulle ha varit. Jag kom underfund med en hel del saker som jag annars bara hade kunnat gissa mig till."

Men även som berusad "dominerade Marx samtalet in i det sista". Hans gäst blev imponerad. "Han gav intryck av en sällsynt intellektuell överlägsenhet och verkade samtidigt som en enstående personlighet. Om hans hjärta hade motsvarat hans hjärna, om han kunnat älska lika intensivt som hata, skulle jag ha gått genom eld och vatten för honom. Han är den ende som har verkliga ledaregenskaper."

"Men jag är övertygad om", fortfor Techow, "att personlig ärelystnad i sin farligaste form har förtärt allt som är gott hos honom. Trots — eller kanske just på grund av — hans försäkringar om motsatsen gjorde han på mig intrycket att allt vad han gör syftar till att förskaffa honom personlig makt."

Han skildrade Marx' sätt mot alla som han ansåg sig kunna styra.

”Engels och alla hans gamla bundsförvanter står, trots sina mycket påtagliga förtjänster, långt under honom, och om de skulle tillåta sig att glömma det, visar han dem till rätta med en högdragenhet som vore värdig en Napoleon. Engels är den lille jycken, alltid inställsam, alltid hjälpsam, han sköter de smärre angelägenheterna med hjälp av gräl, lögn och fräckhet. Schramm är en hyggelig pojke, en smula av den gamla stammen. Ibland skickas han ut på farliga uppdrag och sådant.”

Techow gjorde också en egendomlig iakttagelse. ”De enda som han verkligen respektar är högadeln, den verkliga aristokratin, den som är medveten om sitt adelskap.” Ett sådant intryck fick löjnanten av att höra Marx tala. Han hade aldrig varit närvarande när Marx och Engels i enrum talade om ”de dumma arbetarna”, ”åsnorna”, ”den röda kommunistiska pöbeln”. Det förvånade honom att höra proletariats apostlar svärna för aristokratin, de äkta, blåblodiga feodallherrarna som sedan hundratals år kunde konsten att kuva *misera plebs* och sedan hålla den nere. Det tycktes frångå av samtalet att vad Marx verkligen drönde om var att träda i den gamla aristokratis ställe, att befria *misera plebs* från dess forna herrar och överlämna dem till en ny feodallherre — en feodallherre med en röd mantel över proletära trasor. ”För att kunna slå aristokratin ur brädet, behöver han trupper och sådana kan han bara få hos proletariatet. Följaktligen har han byggt upp sitt system på detta. Men han skratrar åt de dårar som instämmer i hans proletära litania.”

Och så kom ett post scriptum. Det hade hänt något. Inte ”gift och dolk” utan pistoler uppträdde på scenen. Den byggliche unge mannen, som ”ibland skickades på farliga uppdrag”, hade tillgång till en pistol.

”Att jag har låtit detta brev ligga så länge utan att skicka av det beror på att det har uppstått en kris, vars utgång jag ville avvakta”, hette det i post scriptumet. ”Så här var det. Jag anmärkte i början på brevet att det rådde oenighet mellan Willich å ena sidan, Marx och hans anhängare å den andra. Det var värre än jag trodde och för en vecka sedan tillspetsades situationen. Någon obetydlig episod i emigrantkommittén utlöste krisen. Marx och hans vänner bussade sin medhjälpare Schramm på Willich. Schramm angrep denne med de grövsta skällsord och utmanade honom slutligen på duell. Willich antog utmaningen, huvudsakligen av hänsyn till fransmännen, ty Schramm hade egentligen inte förtjänat denna ära. Detta är den personliga sidan av historien. Den kommer att få återverkningar inte bara i emigrantkretsarna på platsen utan antagligen i hela kommunistiska förbundet. I så fall kommer de osmakliga intriger

och det simpla skvaller, som Marx & Co har igångsatt i liten skala, att få vittgående verkningar, särskilt i deras litterära verksamhet. Det är verkligen synd att personer med sådana verkliga talanger skall göra det omöjligt för andra än mänsklighetens drägg att göra gemensam sak med dem.”¹⁹

Duellen ägde rum. Det var en sak på liv och död och enligt engelsk lag hotades segraren av galgen. Duellanterna begav sig därför till Belgien. Lyckligtvis blev ingen dödad. Endast en blev sårad och det var inte Willich utan hans motståndare. Men de skott som avlossades på en äng utanför Ostende satte inte punkt för historien, tvärtom förde de revollen mot ”svalvelgänget” till ett öppet, brutalt utbrott. Och detta kom hastigt.

Man gjorde uppror mot Marx i de två små organisationerna på Great Windmill Street. Han uteslöts. Man gjorde uppror mot honom i kommunistiska förbundet — och ”svalvelgänget” försökte ett knep för att undgå uteslutning. Vid ett tillfälle under sammanträdet, när de råkade vara nästan ensamma i salen, överförde de centralstyrelsens funktioner från London-filialen till Köln-filialen. Ty de celler som var kvar i Köln erkände Marx som sin ledare. De lydde endast honom, vare sig han var på platsen eller inte. Men tricket misslyckades. Två centralstyrelser, en i London, en annan i Köln, bestred varandras existensberättigande. London-filialen uteslöt ”svalvelgänget” — varpå Marx förklarade att hela London-filialen var utesluten. Men medan det senare bara var en vacker dröm, var det förra ett brutalt faktum.

Och inte ens detta var tillräckligt. Grälet blev internationellt. Marx kunde tydligen inte längre sitta tillsammans med Willich i Julian Harneys revolutionära världskommitté. Någon av dem måste vika, det kunde inte hjälpas. Den engelska ledaren vägrade att ta parti. ”The Universal Society of Revolutionary Communists” gick upp i rök. Protokollet för dess konstituerande sammanträde ett halvår tidigare brändes.²⁰

På hösten 1850 hade stormen lagt sig, men Marx stod där lika hårt drabbad som ett av blixten träffat träd, splittrad och krossad. När han betraktade sin situation, insåg han att han ingenting hade och ingenting var.

Han var en tiggare.

Han hade inte längre några möjligheter att offentliggöra sina åsikter.

Hans personliga anseende var förstört. En handfull trogna stod bakom honom, men av dem hade endast Engels någon betydelse. Förutom Engels

— och Lassalle och Freiligrath som var långt borta — fanns det ingen med inflytande som ville ha något med honom att göra.

Från sitt nuvarande högkvarter kontrollerade han inte längre någon politisk organisation. Med undantag av Köln där han kände sig säker, var det tveaktigt hur många av de kommunistiska cellerna i Tyskland som fortfarande erkände hans ledning. I stort sett hade hela kommunistiska förbundets organisation råkat i händerna på hans fiender. Vilken vikt hade han inte alltid lagt vid organisationen! Hur envist hade han inte alltid kämpat för ledningen i alla organisationer, även de minsta!

Och det värsta var att även källorna till hans forna inflytande, de källor som måste ge liv åt allt framtida inflytande, tycktes ha sinat. Vad var det som hade tillvunnit honom respekt och lydnad från en viss grupp människor? Tron. De hade trott på honom som nationalekonom, som en vetenskapsman utan like. De hade trott att han verkligen var i besittning av de järnhårda lagar som han talade om. De hade trott på existensen av de underbara upptäckter som satte honom i stånd att med astronomisk säkerhet förutsäga den historiska och politiska utvecklingen. Och nu hade även de mest trosvissa skakats i sin tro. De tvidlade. De förnekade. De sade att allsammans hade varit tomt, bombastiskt skryt. De begäade bevis. Ingenting hade bevisats. Inte ens de viktigaste profeterna hade besannats. Deras tro försvann och med den hans auktoritet.

Något måste göras. Han måste börja från början. När den nya revolutionen var över dem, måste Marx ha återvunnit och helst ökat sitt anseende som nationalekonom och vetenskaplig tänkare utan motstycke. Och han var tvungen att klara sig fram till revolutionen. Han uthärdade inte tanken på att gå under före den nya revolutionen, fattig, föraktad, ensam och glömd. Han och Engels började göra upp planer.

De kom till det resultatet att Engels måste gripa det livbälte som hans syster räckte honom i familjens namn. "Vi har kommit att tänka på", skrev hon taktfullt, "att du kanske har lust att tillsvidare återinträda i affären för att tillförsäkra dig en inkomst, sedan kan du ju släppa arbetet igen, när ditt parti får en någorlunda säker utsikt till framgång."²¹ Han accepterade. Sex år förrut hade han övergivit "det smutsiga affärslivet" för att helt ägna sig åt sin revolutionära kallelse. Nu återvände den förlorade sonen som bokhållare till Ermen & Engels i Manchester. Han hoppades kunna förtjäna över tvåhundra pund om året.²² Hans far ansåg att hundrafemtio var mycket nog.²³ Men fränsett vad han förtjänade, måste han kunna lämna en del till Marx.

Och han måste också få tid att ägna sig åt det projekt som Marx ville övertala honom till. Engels, som hade tjänstgjort ett år som artillerist i preussiska armén och några dagar som adjutant i badensiska revolutionsarmén, måste hastigt utbilda sig till militär fackman. De måste bli definitiva oberoende av Willich och Tschow och deras gelikar. De var färdiga med officerare. Det militära överkommandot i den stundande revolutionen måste ligga i händerna på en partivän, en övertygad revolutionär som hade den politiska ledarens fullständiga förtroende. Engels skrev till före detta löjtnant Weydemeyer i Frankfurt efter en lång lista på böcker som han behövde för att "slå i sig det militära". Han var beredd att börja "med det allra tråkigaste och enklaste som behövdes för en vanlig kadettexamen".²⁴

Vad Marx själv beträffar var hans väg klar. Han måste återvinna folkets förtroende. Han måste rensa luften från de farliga reflexioner om hans tomma oberoende påståenden som surrade där. Han måste i själva verket tillhandahålla de saknade bevisen. Han måste på ett korrekt, samvetsgrant, oemotsägligt, förkrossande och triumferande sätt bevisa teserna i Kommunistiska manifestet. Med ett ord, han måste skriva den bok — och skriva den hastigt — som han skulle ha skrivit sex år tidigare, en bok som skulle lämna de bästa tänkbara vetenskapliga bevis på att den borgerliga ekonomin stod inför ett oundvikligt sammanbrott och att orsakerna till detta sammanbrott var de som "vår teori" utvecklade.

Javist, saken var klar! Hans roll som vetenskaplig tänkare skulle vara utspelad om han inte till slut kunde hävda sig i denna egenskap. Denne världsskakande nationalekonom, som inte hade skrivit en enda bok om nationalekonomi, kunde i längden inte undgå att bli utskrädd. En ny nationalekonomisk teori, som aldrig tar form i något vetenskapligt arbete, måste till slut bli löjlig och inte epokgörande. Det var tydligt att den roll som han hade valt inte kunde försvaras med något som han dittills hade producerat och inte heller genom någon fortsatt produktion av samma slag, det vill säga sammansatt av en fjärdedel filosofi och tre fjärdedelar polemik — och polemik och åter polemik — med några inslag av öronbedövande provokatoriska påståenden. Vist måste han skriva boken! Han måste tillhandahålla bevisen. Det skulle bli hans första nationalekonomiska arbete, hans epokgörande verk, det verk som i ett slag skulle kasta alla andra nationalekonomiska arbeten, gamla och nya, på sophögen. Engels hade alldeles rätt: boken måste bli skriven.

Men tanken kom honom att rysa.

Han mindes hur det hade varit i Paris för sex år sedan då han hade suttit på biblioteket som en groda i ett träsk och snappat efter flugor. Det var ohälsugligt att behöva läsa böcker i ett så tråkigt ämne som nationalekonomi. Det var irriterande att aldrig kunna hitta de bevis han behövde. Det var en lättnad att återfalla i bandhandfasanerna i rasande polemik mot Ruge och Bauer. Men Engels envisades: "Se till så att du får din bok färdig; nu är rätta tiden."

Och han tänkte tillbaka på det nät av osanning och oärlighet vari han hade trasslat in sig. Hans ständiga skryt för Engels att han hade bevisen i händerna och boken i huvudet, var osant alltigenom. Han hade varit tvungen att bryta kontraktet med förläggaren i Darmstadt, Leske, vari han hade förbundit sig att leverera manuskriptet inom några månader. Han mindes den historia som han hade kokat ihop för Annenkov och andra, nämligen att manuskriptet länge hade legat i hans skrivbord men att ingen förläggare vågade ge ut det.

Han ryste vid tanken på att historien skulle upprepa sig. Han visste att beviset låg lika avlägset som någonsin. Han måste börja letandet från början.

Nå, det kunde inte hjälpas. Det var tydligen oundvikligt. Och i så fall måste han ännu en gång sänka sig ner i "den ekonomiska skiten".²⁵ Vad var det han hade tänkt kalla boken? "Zur Kritik der Politik und Oekonomie". Han tänkte ändra titeln till den korrekta: "Zur Kritik der politischen Oekonomie". Han ansökte om och erhöll inträdeskort till British Museums bibliotek.

Han fick en viss uppmuntran. Lassalle skrev att han "hungrade" efter boken.²⁶ En cellmedlem i Köln skrev att de "knappt kunde vänta på den", och hoppades att boken skulle få "ett mycket stort propagandavärde".²⁷ Engels eggade honom: "Vad blir det av allt skvaller och all skandalisering, som hela emigrantpöbeln utsätter dig för, när du veder-gäller med 'Oekonomie'?"²⁸ Alldeles riktigt anmärkt.

Från och med våren 1850²⁹ satt Marx på British Museum liksom han en gång förut hade suttit på biblioteket i Paris. Åter läste han nationalekonomiska böcker. Åter fyllde han den ena anteckningsboken efter den andra.

¹ Jenny Marx, cit. av Otto Rühle: Karl Marx (The New Home Library, New York), sid. 202.

² Marx-Chronik, dec. 1849.

³ Samma.

⁴ Karl Marx: Brev till Engels den 8 sept. 1871.

⁵ Jenny Marx, a. a., sid. 202.
⁶ Friedrich Engels: Förord till 1895 års upplaga av Karl Marx: Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848—50.

⁷ Gustav Mayer: Friedrich Engels (amerik. uppl.), sid. 117.

⁸ Karl Marx: Brev till Engels den 10 febr. 1851.

⁹ Friedrich Engels: Brev till Marx den 9 febr. 1851.

¹⁰ Karl Vogt: Mein Prozess gegen die Allgemeine Zeitung, Genève 1859, sid. 136—137.

¹¹ Karl Marx: Enthüllung der Köhner Kommunistenprozess, bilaga 1, tal den 30 mars 1850.

¹² Samma.

¹³ Samma.

¹⁴ Karl Vogt: a. a., sid. 153.

¹⁵ Karl Marx: Revolution and Counter-revolution in Germany. En samling artiklar. Kerr & Co., Chicago, sid. 135.

¹⁶ Marx-Chronik, den 20 mars 1850. Även Gustav Mayer: Friedrich Engels (amerik. uppl.), sid. 127.

¹⁷ Marx-Engels Gesamt-Ausgabe, 3:e delen, band 1, sid. 121.

¹⁸ Karl Vogt: a. a., sid. 142.

¹⁹ Samma, sid. 142—157.

²⁰ Marx-Chronik, den 7 okt. 1850.

²¹ Gustav Mayer, a. a., sid. 136.

²² Friedrich Engels: Brev till Marx den 27 juni 1851.

²³ Samma, den 8 sept. 1851.

²⁴ Franz Mehring: Karl Marx (tyska uppl.), sid. 241—242.

²⁵ Karl Marx: Brev till Engels den 2 april 1851.

²⁶ Marx-Chronik, mitten av maj 1851.

²⁷ Samma, sept. 1850.

²⁸ Friedrich Engels: Brev till Marx den 12 febr. 1851.

²⁹ Marx-Chronik, slutet av sept. 1850.